

Summary in Polish/Streszczenie w języku polskim

Praca Sen o rebelii. Amerykańska powieść białego nacjonalizmu a „kultura kłęski” analizuje ewolucję literatury białego nacjonalizmu w Stanach Zjednoczonych jako swoisty probierz produktywności tzw. „kultury kłęski” w świetle psychologicznej i historycznej złożoności tego zjawiska. Mimo, że nie pretenduje do miana wyczerpującej ani definitywnej, niniejsze studium jest jedną z pierwszych prac podejmujących problematykę poruszaną częściej przez dziennikarzy, niż akademickich badaczy: naukowcy wydają się jej unikać lub ewidentnie ją ignorują. Opracowania podnoszące kwestie białego nacjonalizmu przy użyciu poważnego, ideologicznie neutralnego (tak dalece, jak to możliwe), instrumentarium metodologicznego pojawiają się rzadko – a w ich liczbie prac nawiązujących do prozy tego nurtu powstało dosłownie kilka. Z punktu widzenia badań humanistycznych, literatura białego nacjonalizmu pozostaje wobec tego terra incognita: nie doczekała się bowiem jeszcze pełnowymiarowego, monograficznego opracowania, nie stała się też obiektem szerzej zakrojonych projektów badawczych, które mogłyby rzucić jaśniejsze światło na źródła obserwowanych dziś, dzielących Amerykanów tarć, wokół których narastają konflikty. Choć przyczyny pomijania tej literatury wśród literaturoznawców i kulturoznawców mogą być różne w zależności od poglądów i uwarunkowań, w jakich pracują indywidualni badacze, wydaje się jednak, że przyczyny społecznego i politycznego napięcia – podpowierzchniowo, lecz nieustannie obecnego w codziennym życiu Ameryki już od końca Wojny Secesyjnej, a w ostatniej dekadzie kulminujące kulturalnym i etycznym kryzysem ery Trumpa – zasługują na pogłębioną refleksję. Z tego też powodu, niniejsze studium prozy białego nacjonalizmu – zwracające uwagę na zależność momentów szczytowych jej ewolucji i następujących po nich faz plateau od przemian w historii USA, ukazujące ciągłość i zmienność stałych lub powracających motywów przewodnich (odkupienie, anagorsis, zemsta, pamięć rodowa, rasa), a także wskazujące wielopokoleniowość grupy czytelników takiej literatury – podejmuje próbę postawienia hipotezy o produktywności kulturowej pamięci o kłęsce i poniżeniu nie tyle w kontekście „narodu” (jak postrzegają siebie samych biali nacjonaści z Południa), ile w kontekście heterogenicznej dziś grupy podzielającej pewien system wartości, który kształtował przeszłość (już w sferze nieobecności), ale także stanowił fundament projektu przyszłości (zarówno tej, która nigdy nie nadeszła, jak i tej

potencjalnie wciąż możliwej) i był – lub dalej jest – podstawą powiązanego z nim ściśle poczucia indywidualnej i zbiorowej tożsamości.

Aby umożliwić czytelnikowi konsekwentny i teoretycznie ugruntowany ogląd zjawisk tkwiących u podłoża nieustającego konfliktu, którego żywotność ujawnia się przede wszystkim w czasach materialnego kryzysu i politycznego przesilenia, praca ta przyjmuje metodologiczną perspektywę zainspirowaną – między innymi – obserwacjami amerykańskiego psychohistoryka Joela Kovela, który zauważa, że „sztuka jest środkiem wspólnotowego wyrażania prawdy uwarunkowanej historycznie, lecz trwałej”, a jako taka otwiera psychologicznie spójny wgląd w mechanizmy odpowiadające za rozwój procesu historycznoliterackiego, które dały początek licznym dziełom – od pieśni ludowej po poezję i prozę. Jeżeli przyjąć powyższą konstatację za punkt wyjścia do dalszych refleksji, ważne jest, iż obierając w diachronicznych studiach nad kulturą perspektywę zorientowaną psychologicznie należy uznać, że ciągłość i zmienność motywów oraz tematów dzieł literackich (poziom treści) jest równie istotna jak sam fakt powstania tychże dzieł i czas kiedy się ukazują (poziom historii kultury materialnej), i jak intensywność produkcji literackiej twórców reprezentujących dany gatunek w danym momencie historii. Sztuka, jak dalej pisze Kovel, „w sposób najbardziej dokładny odpowiada wymogom myślenia psychohistorycznego: obejmuje jednocześnie to, co porusza jednostkę i to, co porusza masy”. Co więcej, jak twierdzi uczonego, „artysta jest wartościowy o tyle, o ile zdolny jest sięgać wzrokiem poza kulturowe „tu i teraz”, poza kulturę dostępną bezpośrednio i pod jej powierzchnię, a patrząc w ten sposób potrafi wykreować nowy organiczny porządek postrzegania, który dzielić będzie z innymi”.

Ów stworzony przez artystę-pisarza „nowy organiczny porządek postrzegania”, który staje się udziałem innych leży w samym centrum zainteresowania niniejszej pracy. U podstaw jej wywodu leży bowiem założenie o tym, że „powieść jest najbardziej eksplicytnie historyczną ze wszystkich form artystycznej działalności człowieka”. Jako taka, pozwala się analizować jako źródło historyczne, którego opis może stać się punktem wyjścia dla rewizji istniejących dyskursów przeszłości, lecz jednocześnie można ją postrzegać jako portal umożliwiający wgląd w psychikę grupy. Powtarzalność pewnych tematów i motywów – która świadczyć może o ujawnianiu się pewnych tłumionych emocji podzielanych „organicznie” przez społeczność – wolno traktować jako klucz do zrozumienia mechanizmów odpowiedzialnych za powstawanie i

niegasnącą popularność pewnych rodzajów literatury niezależnie od innych, socjopolitycznych mechanizmów u podłoża procesów dotyczących literatury „głównego nurtu”, tej trafiającej do kanonu. Regularność, z jaką takie motywy pojawiają się w kontekście kultur naznaczonych piętnem klęski wskazuje na emocjonalne podłoże zbiorowej tęsknoty za porządkiem gwarantującym uznanie dla własnych – marginalizowanych lub postponowanych przez „zwycięzców” – wartości, stylu życia, czy celów. Dlatego też metanarracyjny dyskurs, jaki zdaje się organizować porządek u podstaw narracji w świecie przedstawionym powieści powstałych na gruncie kultur klęski można pojmować jako produkt wspólnotowej emocjonalnej potrzeby antidotum – dyskursywnego leku przeciwko zbiorowej traumie, alternatywnego paradygmatu interpretacyjnego, w ramach którego upodleni mogą postrzegać siebie jako uczciwych i szlachetnych a zwycięzcy jawią się jako złoczyńcy.

Postawienie takiej hipotezy uruchamia potrzebę odwołania się do całego spektrum intelektualnych/teoretycznych narzędzi wypracowanych przez różne dyscypliny humanistyki, włącznie z historią i historiografią (np. metahistoria), socjologią, teorią kultury, psychologią procesów grupowych i, oczywiście, literaturoznawstwem. Fuzja tych dyskursów teoretycznych generuje dyskurs hybrydowy, który we wstępnej części pracy został określony jako „historia literatury o podłożu psychologicznym” – czyli podejście badawcze postrzegające pojawianie się zjawisk literackich i rozwój procesu historycznoliterackiego jako przejawy stłumionych emocji, którym nie można dać upustu (albo nawet nazwać), ale które kompensowane są na drodze powoływanej do istnienia fikcji literackiej. Dla pisarzy-białych nacjonalistów – twórczość stanowi substytutywny kanał dla niemożliwego do uzewnętrznienia w żaden inny sposób sprzeciwu, ale jednocześnie – dla białych odbiorców o nacjonalistycznych poglądach – stanowi swoiste „centrum kondensacji” wspólnotowych wartości kultury klęski, portal do fantastycznego świata, w którym czytelnicy reprezentują obóz zwycięzców. Jak wykazuje niniejsza praca, niesłabnąca popularność powieści białego nacjonalizmu świadczy o trafności takiego teoretycznego podejścia i jego badawczym potencjale.

Na takim właśnie teoretycznym fundamencie niniejsze studium buduje analizę psychologicznie motywowanych mechanizmów historycznoliterackich, odpowiedzialnych za narodziny i ewolucję literackiego białego nacjonalizmu w Stanach Zjednoczonych – nacjonalizmu manifestującego się w tekstach tworzonych przez nieliczną grupę pisarzy dla

niewielkiego segmentu białej populacji Amerykanów, którzy (politycznie i świadomościowo) nie nadążali za pędzącym do przodu, podlegającym szybkim i nieodwracalnym zmianom światem multikulturalizmu, zróżnicowania i globalnego rynku. Podobnie jak wszystkie amerykańskie formacje reprezentujące kolejne odmiany białego nacjonalizmu, poczynając od Know Nothings, poprzez American Protective Association i Ku Klux Klan epoki Jazzu aż do Tea Party dnia dzisiejszego i różnych organizacji określanych jako „alt-right”, także grupa stanowiąca obiekt refleksji w niniejszej pracy obawia się wszelkich zewnętrznych wpływów, trwając w „dotkliwym lęku przed pustką, doświadczając niemożliwej do zaspokojenia żądzy pewności, nurzając się w paranoicznych mitologiach konspiracji, gubiąc się w szaleńczych poszukiwaniach wiecznie umykającej tożsamości”, w ciągłym stanie niezadowolenia ze zmian, jakim świat podlegał przez ostatnie 150 lat.

W świetle powyższych obserwacji, praca ta stawia sobie za zadanie wypełnić niewielką być może, lecz istotną lukę w stanie wiedzy na temat literackich zjawisk, które w oczach badaczy literatury ewidentnie „nie zasłużyły” na poważny akademicki namysł – zjawisk odzwierciedlających ukrytą dynamikę tłącego się pod powierzchnią codziennych relacji konfliktu między „kulturą klęski” a dominującą „kulturą zwycięzców”. Czyniąc to, zasada się na bezstronnych metodologicznych fundamentach współczesnej psychologii grupy i badań historycznych, proponując świeżą teoretyczną formułę historii literatury o psychologicznych podstawach. Formuła ta czerpie inspirację ze współczesnej psychohistorii (wyjaśniając wydarzenia i zjawiska jako funkcję stłumionych emocji), jednak dokonuje reorientacji psychohistorycznego wglądu przekształcając refleksję której obiektem jest jednostka na refleksję której obiektem jest zbiorowość i trauma wpisana w zbiorową nieświadomość, a przejawiająca się zarówno w narodzinach swoistych rodzajów literatury jak i wznacznikach ich popularności wśród odbiorców.

Aby osiągnąć cel i systematycznie przedstawić ewolucję prozy białego nacjonalizmu w takiej metodologicznej perspektywie, niniejsza praca rozpoczyna się od chronologicznego zestawienia dzieł prozatorskich reprezentujących twórczość amerykańskiego białego nacjonalizmu, co ma na celu zaznajomienie czytelnika zarówno z historią wydań kolejnych powieści, jak i z dziejowym zakorzenieniem tematów, które można uznać za wyznacznikowe dla tego (postulowanego) gatunku literackiego. Rozdział pierwszy pracy – na bazie Wstępu, w

którym przedstawione są czytelnikowi założenia metodologiczne wywodu – przedstawia współczesny stan badań nad białym amerykańskim nacjonalizmem (z naciskiem na nieliczne prace podnoszące kwestię literatury) i wskazuje „białe plamy” na mapie wiedzy, które niniejsza praca stawia sobie za zadanie wypełnić. Rozdział drugi wprowadza teorię „kultury klęski” Wolfganga Schivelbuscha i umieszcza ją na tle relewantnych dla niniejszego wywodu założeń psychologii grupy (np. funkcja „wroga”). Rozważania teoretyczne zawarte w rozdziale drugim przechodzą w refleksje nad uwarunkowaniami jednostki uczestniczącej w kulturze klęski, zaprezentowane w rozdziale trzecim, który rozpoczyna omówienie teorii Jamesa Gilligana poświęconych szacunkowi i przemocy, zawartych w monografii *Violence: Reflections of a National Epidemic*. Rozważania nad złożonością osobistego/jednostkowego zaangażowania w narracje białego nacjonalizmu rzucają nowe światło na logikę mechanizmów pojawiania się kolejnych (lub równoległych) cykli powieści reprezentujących ten nurt od czasu narodzin współczesnych białych ruchów nacjonalistycznych w Stanach Zjednoczonych. Refleksja na ten temat prowadzi z kolei do analizy literatury białego nacjonalizmu w kontekście teorii konfliktu zbiorowego Thomasa Scheffa wywiedzionej w pracy *Bloody Revenge: Emotions, Nationalism, and War*.

Powyższe złożenie oświetlających się wzajemnie stanowisk teoretycznych pozwala wypracować unikatowe narzędzie analityczne, umożliwiające odsłonięcie korzeni kulturowej traumy w kontekście rozwoju białego nacjonalizmu w USA i wyjaśnienie jej znaczenia w świetle powieści pisanych w omawianym nurcie, co stanowi treść rozdziału czwartego. Jak wykazują analizy historycznego zakorzenienia powieści w momentach socjopolitycznych przełomów w historii USA, białego nacjonalizmu nie sposób zredukować do prosto pojmowanego rasizmu: postrzegany przez pryzmat interdyscyplinarnych studiów nad kulturą, biały nacjonalizm okazuje się złożonym zjawiskiem psychologicznym, powiązanim z przemianami kultury materialnej i historii politycznej, który musi być analizowany w świetle kryzysu męskości, zaniżonej samooceny, upadku wartości i przekonań i utraty perspektyw na przyszłość wyobrażoną – a wszystkie te elementy spaja dodatkowo fantastyczna wizja przyszłości „potencjalnej”, która jeszcze może nastąpić.

Generalnie – powieści, na których koncentruje się wywód rozdziału czwartego wolno postrzegać jednocześnie w kategoriach dystopii i utopii: elementy dystopii przejawiają się w krytycznych

przedstawieniach tego, co z punktu widzenia białego nacjonalizmu jest w Ameryce i społeczeństwie Zachodnim dnia dzisiejszego złe, zaś elementy utopii manifestują się w wizjach ucieczki od bieżących dylematów będących udziałem białych nacjonalistów oraz w kreowanych perspektywach świetlanej (białej, nacjonalistycznej) przyszłości. Ostatnia część rozdziału czwartego poświęcona jest najważniejszym trendom współczesnej prozy białego nacjonalizmu i ma na celu ukazanie skomplikowanej sieci połączonych wzajemnie idei – konglomeratu zjawisk dowodzącego związków pomiędzy traumą, szczególnym odczytaniem historii i procesu historycznego w ogóle a ciągłością i zmiennością literatury reprezentującej gatunek, którego odrębność niniejsza praca postuluje. W podsumowaniu rozważań tego rozdziału akcent pada na problematykę mentalności współczesnych białych nacjonalistów w kontekście ich jednoznacznie negatywnego stosunku do współczesnych idei progresywizmu i zróżnicowania. Pracę zamyka rozdział piąty, w którym wskazane są kierunki dalszych badań nad literaturą białego nacjonalizmu i obszary wymagające pogłębionego naukowego opracowania.

Narodziny amerykańskich ruchów określanym mianem „alt-right”, sukces wyborczy Donalda Trumpa, pojawienie się różnych partii o nacjonalistycznym nachyleniu w parlamentach wielu krajów europejskich a ostatecznie wynik głosowania nad „Brexitem” w roku 2016 – wszystkie te zjawiska wskazują, że ideologia białego nacjonalizmu okazuje się atrakcyjna dla obszernego sektora ludnościowego w państwach, w których dominująca kultura jest kulturą zasadniczo białą. Ideologia ta okazuje się wciąż żywotna – i na tyle elastyczna, że szybko adaptuje się do warunków kultury dnia dzisiejszego dając początek odrębnej być może formacji „kultury alt-right”. Choć trudno byłoby wykazać w jakim stopniu (i czy w ogóle) literatura białego nacjonalizmu przyczyniła się do wyborczych sukcesów różnych prawicowo zorientowanych partii politycznych, wolno twierdzić, iż efekty nagłego przesunięcia akcentów przejawiających się w prawicowym sprzeciwie wobec dotąd dominujących kulturowych sentymentów świata Zachodu można dostrzec w niekamufłowanej już i niemaskowanej bezpośredniości, z jaką współczesna proza białego nacjonalizmu promuje stanowisko „białego separatyzmu”, które zastąpiło „starą” ideologię białej supremacji. W takiej sytuacji staje się jasne, iż intelektualny protest o ideologicznym podłożu wymierzony przeciwko zalewającej przestrzeń publiczną retoryce białego nacjonalizmu po prostu nie wystarczy aby wyeliminować zagrożenie: choć jest istotny, nie zastąpi dogłębnych, metodologicznie ugruntowanych badań nad białym nacjonalizmem prowadzonych na podstawie poważnych analiz jego zakorzenionych w czasie i

przestrzeni wytworów. Dopiero działania oparte na wiedzy mają szansę przełożyć się na skuteczną działalność edukacyjną, a w przestrzeni publicznej – na odpowiedzialność społeczną.